

SZEGEDRŐL ÉRKEZETT...

Jegyzetek Juhász Gyula Nagyváradon töltött éveire

ELŐLJÁRÓBAN

Jelen jegyzet nem egy irodalomtudományi tanulmány, csupán egy szerény adalék Juhász Gyula az egykori Nagyváradai Premontrei Főgimnázium helyettes tanára életének nagyváradai időszakához, a nemrégiben előkerült rendfőnöki levéltár töredékének fényében. Ez a levéltári dokumentum anyag, amely irodalomtudomány szempontjából nem képvisel értéket, viszont irodalomtörténeti szempontból érdekes lehet, most kerül először a nyilvánosság elé a *Deliberationes* oldalain és fényt derít néhány nyitott kérdésre is, amire esetleg az irodalomtörténettel foglalkozók még nem tudtak pontos választ kapni a bizonyítékok hiányában.

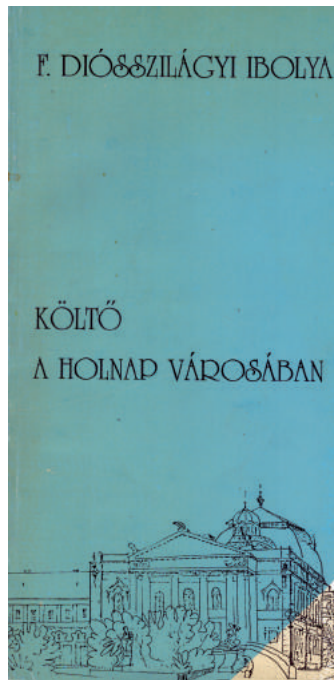
A jegyzet címe az is lehetett volna: *Jegyzetek a Költő a Holnap Városában* című tanulmánykötethez, amelyet 1994-ben jelentetett meg a váradai író és költő F. Diósszilágyi Ibolya, Juhász Gyula váradai éveiről. Talán ez a legrészletekbemenő, szinte a költő váradai éveit lépésről lépésre követő monográfia, amelyet eddig írtak. A tanulmánykötetet kb. öt évtizedes kutatómunka előzte meg. E jegyzet írója személyesen is ismerte F. Diósszilágyi Ibolya tanárnőt, aki a nagyváradai premontreiek templomával szembe nyíló kis utcában lakott. Sokszor volt vendége a premontreieknek és vasárnaponként szentmisére is idejárt, mondván: ez a tanárok temploma!

A Juhász Gyuláról való adatgyűjtés egyik pillére volt számára elbeszélgetni olyan személyekkel, akik közvetlenül vagy közvetetten a költő-tanárt ismerték, vagy valamilyen adatot illetve történetet tudtak róla. Óriási ügybuzgósággal keresett meg mindenkit. Az idős premontrei atyákat is hosszan faggatta, noha már nem élt akkoriban egy sem azok közül, akik Juhász Gyulának tanártársai voltak, viszont az ezt követő generáció még élt és voltak a költőre vonatkozó ismereteik. Beszélgetőtársaihoz a premontreiek közül négyet említhetünk meg: Suta Evermódot, Tauszik H. József Alajost, a Főgimnázium utolsó igazgatóját, Hutás Zoltán Pongrácot és Buday Ernő Mártont, egykori tanárokat. Ugyanakkor a rend rendelkezésére bocsátotta a Premontrei Főgimnázium Évkönyveit, ú. n. Értesítőit. Ezekből szinte minden adatot, még a statisztikai kimutatásokat is beledolgozta könyvébe, egy nagyon érdekes betekintést engedve az egykori premontrei iskola belső életébe.

Visszont a most bemutatásra kerülő dokumentum anyagot nem láthatta, ezért bizonyos kérdéseket nyitva hagyott művében, vagy bizonyos jelenségek mögött más sejtett, mint ami a valóság volt.

Többször elbeszélgetve Ibolya nénivel, többek között elmesélte, hogy már diákkorában szerelmes lett Juhász Gyula költészetébe, aztán idővel kapcsolatba került a szegedi Kilényi Irmával, akinek jelentős Juhász anyag volt a birtokában, majd később nagy lendületet adott Péter Lászlóval és Ilia Mihály szegedi Juhász Gyula kutatókkal kialakult kapcsolata. Sokáig úgy érezte, hogy a költő váradi éveinek és a Holnaposokkal való kapcsolatának tanulmányozása még nincs kimerítve és ki tudná ezt legjobban véghezvinni? Csak egy olyan valaki, aki Váradot és múltját is jól ismeri. Ő erre vállalkozott és nem ismert semmilyen fáradtságot e nemes cél megvalósításában. Rengeteg levelezést, az akkori újságok hasábjait és még a nemzeti levéltárat is áttanulmányozta ennek érdekében. Mivel egy ideig átfogó műre nem gondolhatott, több tanulmányt jelentetett meg a költővel kapcsolatban és igyekezett részt venni minden Juhász Gyula emléket ápoló ünnepségen.

Az író bevallása szerint nem csak az irodalmi érdeklődés motiválta a tanulmánykötet megírásában, hanem az a tény is, hogy a költő amolyan földijének tartotta magát, hiszen 1918-ban Makón született és egyetemi tanulmányait a Szegedi Tudományegyetemen kezdte, majd Kolozsváron fejezte be magyar-történelem szakon. E személyes és tudományos érdeklődésének kiváló gyümölcse a *Költő a Holnap Városában* című Juhász Gyula váradi éveit feldolgozó nagyon részletes monográfia.

1. melléklet: F. Diósszilágyi Ibolya könyvének borítóképe

A továbbiakban lássuk az általa nyitva hagyott kérdéseket és a választ szolgáltató bizonyítékokat, amelyek választ adnak a többi érdekelt kutatónak is.

JUHÁSZ GYULA SZEGEDRŐL NAGYVÁRADRA ÉRKEZÉSÉNEK OKA ÉS DÁTUMA

A Nagyvárad-i Premontrei Főgimnázium 1907-1908-as évkönyve, azaz ahogy a rendi keretekben hívták értesítője, az intézményben lévő egészségi viszonyokról így számol be: *„Az egészségi viszonyok intézetünknel a lefolyt iskolai évben kedvezőtlenek voltak. Maga a kérlelhetetlen halál is felkereste körünket és a tanárok közül követelte ki áldozatát, elragadván közülünk éppen azt, akinek távozását a legkevésbé vártuk: az ifjú Remess Vidort.”*¹

Remess László Vidor csorvási születésű várad-i premontrei volt. Gimnáziumi tanulmányainak mind a nyolc évét Váradon, a Premontrei Főgimnáziumban végezte, végig színjeles eredménnyel. Az érettségi letétele után 19 évesen lépett be a premontreiek rendjébe. Dr. Takács Ferenc Menyhért prépost-prelátus is felfigyelt kiváló szellemi képességeire és noviciátus után a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemre küldte tanulni, ahol kitűnő eredménnyel diplomázott. A prépost nagy reményeket táplált irányában, látta benne a kibontakozó tudományú, jól felkészült és fegyelmezett, nevelni tudó, jövő premontrei paptanárt. A jászóvári prelatúra legnépesebb iskolájába nevezi ki 1905-ben, amely őt is nevelte, a Nagyvárad-i Premontrei Főgimnáziumba. Tanártársai közül sokan őt magát is tanították. Bár ismerjük a közmondást, hogy: senki sem próféta a saját hazájában, ez nem volt rá alkalmazható! Nagy örömmel és nagy megbecsüléssel fogadta őt várad-i alma mátere. Vidor tanár úr igyekezett is mindenben a legmesszemenőkéig megfelelni, nagy tehetségét és tudását kamatoztatni a tanári katedrán.

Mint várad-i tanárt szentelték pappá 1906-ban. Talán a mai embernek meglepő ez a tény, mert úgy gondolnánk, hogy előbb pap lesz a premontrei szerzetesből és utána tanár. 1802-től a premontreieknél a jászóvári prelatúrában szinte a szükség diktálta általános jelenség volt, hogy a tanárság prioritást élvezett a papsággal szemben a rendtagok életében. Adódott olyan helyzet is, ha az illető fiatal rendtag komoly bizalomra volt érdemes, hogy a prépost az újonc év letelte után, előbb a tudományegyetemre küldte tanári oklevelet szerezni és majd csak azután, vagy közben végezhetette el a teológiát. Egy premontrei paptanártól általánosan meg volt követelve, hogy szaktárgyán kívül, bármi is legyen az, tudnia kellett a hittant, magyar irodalmat és nyelvtant, történelmet, latint és szépírást tanítania!

Remess L. Vidor alig két és fél éves tanárkodása után, az iskolai év közepén 1908. január 30-án, egyhetes gyötrelmes szenvedés után, 25 évesen tüdőgyulladásban elhunyt. A Várad-Olaszi temető premontrei sírkertjében temették el, rendtársai mellé. Ez a temető, mely Nagyvárad Házsongárdja volt, már nem létezik. A Ceausescu kom-

¹ A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Nagyvárad-i Főgimnáziumának Értesítője, az 1907-1908 iskola-évről, 85. old. - Nagyvárad, „Nagyvárad” Nyomdája, 1908

munista diktatúra idején bezárták és betiltották a temetéseket, majd az 1980-as évek közepén a román belügy a bezárt és gondozatlan, nagy kiterjedésű temetőt, ahol az elmúlt három évszázad nagyjai, papjai, apácái és egyszerű polgárai nyugodtak, a katonasággal meggyaláztatta, barbár módon a sírkövek nagy részét összetörték, a kriptákból az ott nyugvók csontjait kiforgatták. Utána még jó pár évig az ékszerkeresők, az aranyfogakat gyűjtők és az orv műkincsvadászok prédája lett. Szörnyű volt látni, hogy a Váradra telepített lakosság, akik a temető közelében épült panel tömbházakban nyertek elszállásolást, vasárnaponként a meggyalázott, összetört sírokon sütötték a szalonnát, rózsét is a temetőben gyűjtve a tűzhöz.

Akinek módja volt rá, exhumáltatta halottait és újratemette a városi temetőbe. A premontrei sírparcellából mindenkit áthoztak ebben az időben a premontreiek templomának kriptájába, a többiekkel együtt Remess L. Vidor rendtársunk földi maradványait is.

1999-ben a jelenleg is hivatalba lévő váradhegyfoki prépost-prelátus, a premontrei templom kis udvarába hozatta három premontrei megcsonkított sírkövét, amit még meg lehetett találni az elhagyatott Várad-Olaszi temetőbe. E tekintetben, kiemelkedő szerepe volt Kordics Imre váradai amatőr régész sokszor veszélyekkel járó kutatásainak. Már csak három sírkövet talált meg az ingoványok között, mert a többi, mivel értékesebb anyagból készült, üzerek sírkő bizniszének lettek áldozatai. A három megcsonkított és összetört sírkő közül az egyik Remess L. Vidoré volt.

2. melléklet: Remess L. Vidor sírköve

Visszatérve Remess L. Vidor személyéhez, le kell szögeznünk, hogy 1908 februárjában, nagyon nehéz volt az ő elhunytja miatt megüresedett tanári állást betölteni. Egyrészt azért, mert elég közkedvelt és tehetséges, jól tanító tanár volt, tehát egy ugyanilyen, vagy ezt megközelítő kaliberű helyettes tanárt kellett találni. Másrészt olyan valaki kellett, aki fel tudta venni a versenyt a párhuzamos osztályokban tanító idősebb és nagyon híres Szilágyi Dózsával, nem beszélve arról, hogy a tanév közepe volt, amikor nehéz szabad tanerőt kapni. A premontreiek között sem találtak. Ilyenkor az igazgató feladata volt, hogy megfelelő helyettest keressen, akit aztán a prépostnak prezentált a kinevezés végett. A keresésnek nem volt megszabott metodológiája, de valamilyen ajánlás mindenképpen kellett. Diósszilágyi Ibolya úgy véli könyvében,² hogy a fő ajánló Németh József Szegeden lakó csanádi segédpüspök lehetett, az összekötő személy, Juhász Gyula és a rokon püspök között pedig Tokár Mária, a költő anyai nagynénje jön szóba. Sajnos ez a kérdés előttünk továbbra is nyitott marad, mivel a töredék társházi, illetve rendfőnöki levéltárban, ami nemrég előkerült, semmilyen ajánlást vagy erről szóló adatot nem lehet fellelni. Viszont nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az akkor már befutott premontrei paptanárok között is találunk szegedi származásúakat, mint: Dr. Sándor István Jenő, aki akkoriban a hittudományok tanára volt a Budapesti Norbertinumban. Továbbá Zimányi Lajos Mihály, aki a Kassai Premontrei Főgimnázium tanára volt. Nem különben a váradi premontrei tanári karból a legnagyobb barátja Bertrám István Brúnó is a Torontál vármegyei Nagyikindáról származott. Ők szabadságuk idején hazalátogattak Szegedre és informálva lehettek más módon is Juhász Gyula helyzetéről, aki éppen Lévát otthagyva, otthon Szegeden tartózkodott. Ne felejtjük el azt sem, hogy a költőnek a segédpüspök rokona mellett, piarista paptanár rokona is volt Magyar Gábor személyében. Tudjuk azt is, hogy Juhász Gyula édesapja is próbálkozott a teológiával és maga a költő is volt piarista novícius! Tehát feltételezhető egy ú. n. piarista vonal is. Miért érdekes ez? Mert a váradi premontreieknek a legnagyobb konkurenciát a piaristák jelentették. A Nagyváradai Premontrei Főgimnázium teljesen körül volt véve a környező városokban piarista gimnáziumokkal: Nagykárolyban, Temesváron, Szegeden, Debrecenben és Kolozsváron. A váradi rendi hagyomány megemlékezik egy furcsa jelenségről e konkurencia kapcsán, hogy akiket menesztettek a piaristák, azokat szívesen fogadták a premontreiek Nagyváradon, de az a viszonyulás fordítva is igaz volt: akiket elküldtek a premontreiek, azokat a piaristák szívesen felvették. Nos, Juhász Gyula elhagyja a piarista noviciátust, aztán a lévai piarista iskolát is. A piaristáknál már nem sok esélye maradt. Ennek híre pletyka szinten, így vagy úgy a váradi premontreiek körébe is eljutott, hiszen a konventen belül szóbeszéd tárgya volt és ez magyarázza a váradi premontrei tanári kar roppant előzékenységét és végtelen toleranciáját vele szemben. Lényegében Juhász Gyula Nagyváradon a helyettes-tanárság mellett azt csinált, amit akart: verset írhatott, színi kritikákat közölhetett, újságírással is foglalkozhatott, nem

2 V. ö. F. Diósszilágyi Ibolya: *Költő a Holnap Városában*, 6. old. Literátor, 1994.

különben a Holnap Irodalmi Társaság alapító tagja lehetett. A premontreiek nem száltak bele iskolán kívüli életébe és foglalatosságaiba. Ezek háttér információk csupán, de megfelelő adatok nélkül nem tudjuk felfedni pontosan, hogy a nagyváradai igazgató, ez a bécsi születésű tetőtől talpig úriember, Novotny Sándor Alfonz miért őt hívta meg az üresedésben lévő tanári állásra. Még egy tényszerű dolgot nem hagyhatunk figyelmen kívül. Novotny S. Alfonz akkoriban a Szigligeti Ede Társulat rendes tagja volt. A társulat több premontrei taggal rendelkezett, mivel Szigligeti Ede a Nagyváradai Premontrei Főgimnázium egykori diákja volt és szívesen vette a társulat a tudós, művelt premontreiek jelenlétét köreibben. De nem csak ők foglaltak helyet a tagságban, hanem sok premontrei öregdiák is. Feltételezhető, hogy a már ismertségre szert tett Juhász Gyulának tanárként való meghívását ők is sugalmazhatták a gimnáziumi igazgatónál.

Diósszilágyi Ibolya könyvében a következőket olvashatjuk: *„Juhász Gyula – ahogy lírai visszaemlékezésében, A Holnap városá-ban írta, - február közepén, késő délután érkezett Váradra, „bizonyosan péntek volt”. Ez utóbbit feltételezhetőleg csak színezésként, élete nyomorúsága kifejezésének érzékeltetésére írta, lévén a péntek közhiedelem szerint szerencsétlen nap. Bár lehet, hogy valóban ekkor jött; az újsághír ugyan a 13-át, a csütörtököt jelöli meg érkezése napjának a 11-e este kapott szegedi telefonértesítés nyomán. S ez is valószínűbb. Ahogy írja itt, teljesen bizonytalanságban volt a közeljövőjéről: nem tudta, hol fog megszállni, hol fog vacsorázni. Az állomáson a hozzá hasonló korú költőtárs várta, Dutka Ákos, a későbbi jóbarát, a kis költőújonccal, Emőd Tamással együtt. Állomási jelenlétük a 13-ai érkezésre vall. Honnan tudhatta volna különben Dutka, aki Juhászt addig nem ismerte, hogy mikor jön, ha nem a Szabadság aznapi cikkéből? Elképzelhető, hogy a Nagyvárad is szerette volna munkatársnak megnyerni a nagy műveltségű, jól felkészült költőtanárt, ez vezethette Dutkát, a Nagyvárad munkatársát, mikor kisietett eléje az állomásra; igyekezni kell még a konkurrencia előtt megelőzni másokat, főként a Szabadságot, mely megérdemelten bár, de mégis gyanúsán elhalmozta dicséretekkel, ami arra enged következtetni, hogy célja van vele. A 13-ai jövetel mellett szól az is, hogy késő délután érkezve az idegen városba, kellett legalább egy nap, hogy szállásról, étkezésről gondoskodják; egy kicsit ismerkedjék a várossal, tájékozódják benne; hogy megtalálja szállásától az iskolához vezető legrövidebb utat.*

Juhász Gyula Váradra kerülését örömmel fogadták a helybeli értelmiségiek, művészek, újságírók, művészetpártolók, akik – mint az új írónemzedék egyik képviselőjében – jövődjüket látták benne. Ez magyarázza, hogy lelkesedésükben lakomát rendeztek tiszteletére. Február 16-án a Rimanóczy-vendéglő különtermében gyűltek össze a modern irodalom és művészet hívei, alkotók és pártolók, irodalombarátok, mintegy harmincan, s lelkes pohárköszöntőkkel ünnepelték a körükbe érkezett költőt. Juhász Gyula az ovációért szép beszédben mondott köszönetet; ez volt az első közszereplése Váradon. Ez alkalommal vette fel Várady Zsigmond a gondolatot: itt

az ideje, hogy a modern irodalom, modern művészet, modern kultúra hívei egyetlen táborba egyesüljenek. Ez lett a Holnap születésének fogantatása.”³

Juhász Gyula Váradra érkezésének pontos dátuma felől Diósszilágyi Ibolyát maga a költő közlése zavarta meg, mint a fenti idézetből is láthatjuk, bár a korabeli újságok február 13-a csütörtököt közölnek le. Viszont a levéltári dokumentumok alapján, ezt pontosan meg tudjuk határozni, hiszen őrizzük azt a táviratot, amit Juhász Gyula Novotny S. Alfonz igazgatónak küldött érkezéséről. A sürgöny szövege, amit 1908. február 12-én reggel 8 óra 28 perckor Szegedről adott fel, a következő: „Csütörtökön érkezem, tisztelettel, Juhász tanár.”

TÁVIRAT.

Levelem: **37**
Vasúti száma: **837**

A közlési dínek kiadottai:
100 évi h
4 h óra percenként.

Előfizető: **Kovács**
Helyi cím: **NAGY-VARAD I.**
Hivatkozás megnevezés: **NAGY-VARAD I.**

A távirat módja: **szöglet** Hatalós hivatal: **2046** sor: **9** díjazó: **12 8 48 m**

*Csütörtökön érkezem tisztelettel
Juhász tanár.*

A várm. előtti levél rövidítések magyarázata!

— D = Helyi.	— PO = Távirati vezetékes.	— XPT = Helyi közl. távirati.	— S = Helyi közl. távirati.
— SP = Városi közl. x azón.	— POB = Helyi közl. vezetékes.	— KP = Helyi közl. távirati.	— SP = Helyi közl. távirati.
— SPB = Városi közl. távirati x azón.	— POP = Távirati vezetékes.	— KPB = Helyi közl. távirati.	— SPB = Helyi közl. távirati.
— SP-SPB = Városi közl. távirati x azón.	— POB = Távirati vezetékes.	— KPB = Helyi közl. távirati.	— SPB = Helyi közl. távirati.
— TO = Összesítés.	— SP = Távirati vezetékes.	— KPB = Helyi közl. távirati.	— SPB = Helyi közl. távirati.

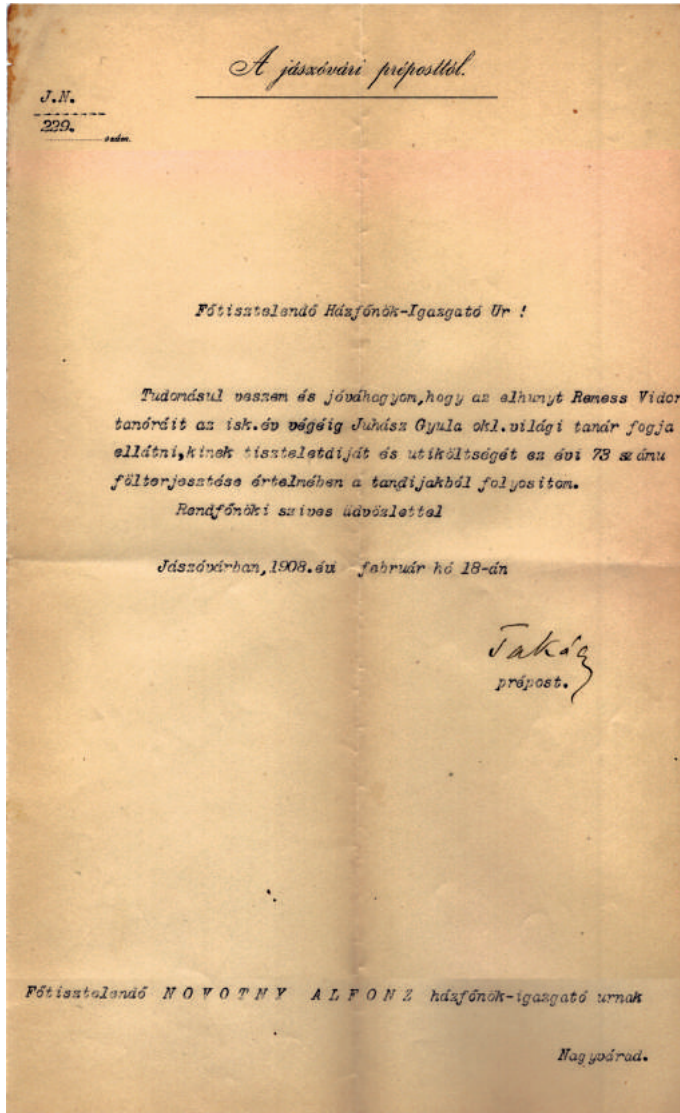
3. melléklet: Juhász Gyula távirata

Ezt a táviratot Diósszilágyi Ibolya nem láthatta, ezért csak feltételezhetette a költőről írt monográfiájában a 13-ai csütörtöki érkezést. Tehát kétséget kizárva állíthatjuk, hogy Juhász Gyula 1908. február 13-án csütörtökön érkezett meg Nagyváradra, hogy elfoglalhassa a Premontrei Főgimnáziumban tanári állását!

Bizonyítani lehet azt is, hogy jóakarói és ajánlói nem a legfőbb elöljárónál a prépost-prelátusnál pártfogolták a költő ügyét, hanem a váradi igazgatónál. Takács F. Menyhért prépost 1908. február 18-án kelt 229-es iktatószámú levelében azt írja

3 F. Diósszilágyi Ibolya: *Költő a Holnap Városában*, 9-10. old. Literator, 1994.

Novotny S. Alfonz igazgatónak: „Tudomásul veszem és jóváhagyom, hogy az elhunyt Remess Vidor tanórát az iskolai év végéig Juhász Gyula okl. világi tanár fogja ellátni, kinek tiszteletdíját és útiköltségét ez évi 73 számú fölterjesztése értelmében a tandíjakkól folyósítom.” (...)

4. melléklet: Takács prépost levele 229/1908. február 18-án

TANÁRI ÉVEK EGY TANÁRI JELLEMZÉS ÉS NÉHÁNY DIÁKVERS TÜKRÉBEN

Juhász Gyula nagyváradi tanárkodásának három és fél éve alatt szinte minden évfolyamon tanított. A Premontrei Főgimnázium nyolc gimnáziumi osztályos rendszerű volt, tehát az első gimnáziumi osztály a mai V.-nek felelne meg, a nyolcadik pedig a XII.-nek. Az alsó osztályokban magyart, latint és történelmet, míg a felsőbbekben a magyar kivételével, görög-pótló irodalmat tanított.

A váradi premontreiek birtokában maradt levéltári anyag hallgat tanári éveiről, viszont az iktatott levelek között előkerült egy boríték, amire csak annyi volt írva: „Juhász”, benne róla egy rövid jellemzés dátum és szerző nélkül, valamint egy diákversgyűjtemény, amit a tanárok elkobozhattak a diákoktól, vagy éppen szünetben hallottak tőlük. Egyébként három premontrei tanár is szenvedélyesen gyűjtötte a gúnyverseket, WC és padfirkákat a premontrei gimnáziumban. Ezeket összeszerkesztve a Premontrei Öregdiákok Egyesülete *Röhög a vesém* cím alatt adta ki, de a borítékban találtak nem szerepelnek ebben a könyvben. Valószínű, mivel a házfőnök-igazgató kezelésében volt ez a levéltár, tőle származhat a tanári jellemzés is, ami vázlatként szolgálhatott a prépostnak írt beszámolóhoz, amit a helyettes tanárokról volt köteles jelenteni. Bizonyára Novotny igazgató gyűjtötte össze ezeket a versikéket is. A tanári jellemzést az alábbiakban adjuk közre:

„Juhász tanár – imádságos lelkületű, többször látták a templomban elmélkedni, néha túlságosan melankolikus, jó felkészültségű, több nyelvet ismer, a görögre is felzárkózott, irodalmi dolgokban néha nem értenek egyet Beke Boldizsárral, viszont Bertrám Brúnóval jó barátok, lévén földiek. A diákok közül sokan szeretik ezért nagyobb népszerűségnek örvend a színházlátogatás a tanítványok körében.

A Holnaposok társaságához tartozik, közöttük sok a veszekedés, különösen Ady-val. A helyi lapokba ír, verseket is és színi kritikákat is és nemcsak. Kiterjedt társadalmi életet folytat, barátai közé tartoznak volt növendékeink is. A modernségnek nagy úttörője, Szilágyi Dózsa szerint nem a jó irányba, mert a modern nem szükségképpen egyenlő a szabadelvűséggel. Dózsa is modernnek, haladónak tartja magát, de a szabadelvűekkel szemben nagyon radikális, viszont Juhász éppen ezek társaságát keresi, mint sok volt tanítványunk is, az érvényesülés miatt. Nagy együttérzéssel viseltetik a társadalmi problémák iránt, keresi a megoldást a szegénység enyhítésére és a tanügyi bajokra is. Látszólag nálunk jól érzi magát, de idegessége és kedélybetegségének jeleit néha látni rajta. A gimnáziumi életben nem volt semmiféle baj előidézője.”

Novotny S. Alfonz igazgató sokat idézett jelmondata volt: „Mindenkor szeretettel nem vasszigorral akarok a lelkekre hatni!” – ez a tapintatos szeretet itatja át ezt a tanári jellemzést is, ezért tulajdonítjuk neki a szerzőséget.

A költő imádságos lelkületét és csendes imádkozásait, amit a jellemzés említ, megerősíti a *Szabadság* nagyváradi napilapban 1908. május 10-én közölt *Csönd* című verse:

*Az aranyos mennyezet fele zsongva
 Az óriás, üres templomhajóba
 Még ott suttog az elszálló ima.
 Piros sebeit némán viselvén
 Mennyei búsan mosolyog keresztjén
 A boldogságos Miriam fia.
 S az áhítatot teregető csöndben,
 A tömjénterhes, lilás levegőben
 Szirmát bontja a rosa mystica!*

Bár vita tárgya, hogy a költő a váradi premonstreiek templomába, illetve arról írta-e ezt a versét, az azonban tény, hogy a főoltár képe a keresztben haldokló Krisztust és a kereszt alatt álló Fájdalmas Szűzanyát ábrázolja.

A csíkszentsimoni származású Beke Benjámint Boldizsár Juhász Gyula tanárkodása idején, szintén magyar irodalmat tanít, nagyon híres székelyes beszédéről, amihez a szellemes diákság külön szószedetet szerkeszt, de ő van megbízva a tanári könyvtárral is. Bekének egy nagyon szép és értékes tanulmánya van Petőfi Sándor hazafias költészetéről, ami egyik kedvenc témái közé tartozott. Budai Ernő Márton visszaemlékezései szerint, Beke és Juhász között néha adódtak szakmai építő jellegű viták Petőfi és Arany költészetéről. A költő úgy tűnik Aranyt tartotta nagyobbra. Adyval is volt hasonló vitája, mindenesetre a közművelődést szolgáló váradi előadásában óvakodott attól, hogy valamelyik költőóriás jó hírét is csorbítsa.

Bertrám István Brúnó, mint már említésre került, Nagyikindán született Délvidéken a Vajdaságban (ma Szerbia). Sokszor megfordult Szegeden is, az sem kizárt, hogy már előbb is, ha nem is személyesen, de ismerhette Juhász Gyulát. A jellemzés és az írói monográfiája is a költő jó barátjának tartja, hiszen földiek. Valószínű, hogy közös értékrendjük és gondolkodásmódjuk kötötte össze őket, annak ellenére, hogy Juhász humán, míg Bertrám reál tantárgyakat tanított. Barátságuk későbbi elhidegülésének az okát Budai szerint Szilágyi Dózsa személyében is kereshetjük, mert Szilágyi volt a példaképe Bertrámnak. Még prédikációs stílusát is utánozta, szemöldöktépkedő gesztusaival. Szilágyi viszont nem nézte mindig jószemmel Juhász szabadelvű baráti körét.

A jellemzés azt írja továbbá, hogy a premonstreieknél, talán látszólag, de jól érzi magát a költő. Valóban költői és irodalmi karrierjének egyik kiemelkedő és nagyon gyümölcsöző korszaka a váradi időszak. Ennek egyik alappillére és főihletője a Sárvári Anna színésznőhöz kötődő plátói szerelme. A korabeli színkritika tehetségtelennek, táncolni nem tudónak, butácskának tartotta ezt a „darabosabb” testalkatú, a csinoság ideáljának konvencionálisan nem éppen megfelelő művésznőt, de a költő szépnek látta és érzelmeivel szorosan kötődött hozzá, tegyük azt is mellé: reménytelenül. Az irodalomtörténészek azt is állítják, hogy létezik egy Sárvári Nusi a valóságban és létezik egy másik ideális a költő képzeletvilágában. Kettejük viszonyáról nem a levéltári

adatok tesznek említést, hanem a diákoktól származó versek, amelyeket talán nem lehet a gúnyversek kategóriájába sorolni, mert nem olyan rosszindulatúak. Lássuk ezeket:

*Megjött Juhász nagy kalappal,
Vajon mit kezd a Nagy Falattal?
A szünetben megfigyeltük:
Nem igazi a szerelmük!
A színésznő a Kis Bálna,
Alig nézett mi Gyulánkra!
Nem ez volt a Juhász vágya,
Így került a betegágyba.*

Akik írták, vagy költötték ezeket a rímeket, nyilván nagy szimpátiát tápláltak a költő felé és bizonyára a megfigyelés helye a váradi színház volt. Viszont éles humorral illették a művésznőt alkatára utalva a Nagy Falat, illetve Kis Bálna gúnynevekkel.

Bizonyára a reménytelen és beteljesületlen szerelem, a művésznő közömbössége a költő iránt, Juhász Gyulát a depresszióba sodorhatta sokszor. Lelki bajairól beszélgetett Bertrám Brúnóval, mint lelkiatyával és barátal, miközben felügyelte a délutáni sportolást és játékot a gimnázium udvarán. Az ilyesmire szenvedélyesen figyelő diák-szem és fül erről is tudhatott a következő strofa tanúsága szerint:

*Bertrám Brúnó fehér barát,
most oktatja Juhász Gyulát;
mert a férfi szeretője,
minden bajnak a szerzője!*

Nem tudhatjuk pontosan, hogy mi nem tetszhetett Sárvári Annának Juhász Gyulában. Talán alacsony termete, sokszor kopott öltözéke, nem mindig tréfás kedve, vagy éppen pénztelensége? Ezeket a dolgokat rímfaragó tanítványai is észrevették, mikor tanári állását elfoglalta:

*Meghalt ifjú tanárunk Vidor,
Benne nagy volt ám a szigor.
Megjött Juhász az új rétor
Belátni, nincs benne finton.
Első órán barátságos,
Reméljük, hogy igazságos.
Modern minden gondolata,
A görögöt ne tanítsa!*

Vagy:

*Itt az évnek februárja
Megjött a premisek Juhászkája.
Kopott öltöny, lejárt cipő,
Reméljük, hogy nem lesz intő.*

AZ 1907-1908-AS TANÉV LEZÁRÁSA UTÁN

Az 1907-1908-as tanév közepétől, február 15-től tanít Juhász Gyula a Nagyváradi Premontrei Főgimnáziumban helyettes tanári státuszban. A helyettes tanároknak, mert helyettesítők, a kinevezésük csak egy bizonyos időre szól, legfeljebb egy tanévre. A költő a tanév befejeztével hazatér Szegedre, várva az új megbízatást. Diósszilágyi Ibolya a költőről szóló monográfiájában azt állítja, hogy ez a megbízatás a váradi főgimnáziumba késett, még nyár végére sem érkezett meg, ami a költőt kételyekkel és nagy aggodalommal tölthette el, majd *Juhász Gyula összes művei*-ből idézi a vonatkozó részt a költő és Babits Mihály levelezéséből:

„Juhász Gyula befejezte a 1907/08-as tanévet, s hazautazott Szegedre. Mivel évről-évre kapta a megbízást tanításra a premontreieknél, s az még augusztus vége felé sem érkezett meg, aggodalomban és bizonytalanságban tölthette a nyári szünidőt. De talán az mégis halvány reményt kelthetett benne, hogy ha ilyen sokáig késik az értesítés, felmondás mégsem lehet. Babits 1908. augusztus 26-a előtt írta neki Szekszárdról: „ide szövkök egy nagyon fontos kérdést, amelyre azonnal felelned kell: hova mégy szeptemberben? Vissza Váradra? [...] Vagy Szegeden maradsz? Vagy tanári állást kapsz Trsztenán?” [...] „Én most úgy lógok Szeges és Nagyvárad között, mint a próféta koporsója” – válaszolt rá Szegedről Juhász 26-án. [...] „Mindazonáltal valószínű, hogy Nagyváradon leszek tanár és színikritikus...” írta – 29-én.”⁴

Az író hipotézise megdőlni látszik, mert már 1908. aug. 6.-i keltezéssel és 63-as iktatószámmal a konventi perjel a prépost-prelátus nevében ír a váradi igazgatóságnak Jászóvárból Juhász Gyula alkalmazásának ügyében. Tehát a szokott időben küldi a zágrábi származású, minden szláv nyelvet ismerő Luger Mór Valér a préposti döntést. Szó szerint ez áll a hivatalos levélben: „Öméltósága a Prelátus úr meghagyásából van szerencsém a ft. igazgatóságot tisztelettel értesíteni, hogy Juhász Gyula világi tanár a jövő tanévre is kaphat nálunk alkalmazást. Ha nem maradna, akkor más megfelelő tanerőt fogadjon helyébe (...)” A levél Tóth Albin premontrei tanár elhelyezését is tudatja, valamint, hogy óráit szintén Juhász Gyulára bízzák.

4 F. Diósszilágyi Ibolya: *Költő a Holnap Városában*, 20-21. old. Literátor, 1994.

A jászóvári Konventfőnökségtől.

J. N.

63. sz.

1908.

A főmunkái Főgimnázium J. Igazgatójának,
Nagyvárad. -

Önleltóság a Prélatus úr meghagyásából van szerencsém
a J. igazgatótól levelettel értesíteni, hogy Juhász
Gyula világi tanár a jövő tanévre is kaphat nálaunk
alkalmazást. Ha nem maradna, akkor más megfelelő
tanárt fogadjon helyébe, vagy testületi helyettesi-
tással látja el a Főlk. Alk. társat, mert Főlk. Alk.
rendi tanárt Váradról elhelyezni önleltóságá-
ra határozta.

Rendtársi szíves üdvözléssel vagyok

Jászóvárlan, 1908. aug. 6.

Beosztásos szolgálója
Lugovics

Ebből kitűnik, hogy a rend egy percig sem gondolkodott 1908-ban a költő menesztéséről, sőt még más szempontból is igénybe kívánta venni, tehát az újabb megbízás nem a megbízó részéről volt kétséges, mint ahogy Diósszilágyi Ibolya feltételezi, hanem a megbízandó részéről, hogy elfogadja-e a megbízást! Valószínűsíthető, hogy Juhász Gyula időben megkapta a felkérést, de valamivel elégedetlen vagy csalódott lehetett és nem adott a felkérésre időben, postafordultával választ, hanem gondolkodott, hogy mitévő legyen, viaskodva saját beteg kedélyállapotával és túlzott érzékenységgel. Tehát nem a premontreiek késedelmeskedtek, hanem ő a döntésével, ezért írja a perjel: *ha nem maradna, akkor más megfelelő tanerőt fogadjon helyébe az igazgató.*

Végül is a Babits-al való levelezés is ezt sejteti, különösen Juhász válasza, hogy *mindazonáltal valószínű, hogy Nagyváradon leszek tanár és színikritikus (...)*, ez az ő döntésén múlt!

A váradi premontreiek levéltárában van egy másik távirat is, Novotny S. Alfonz igazgatótól Takács F. Menyhért préposthoz Jászóra, amit Nagyváradon adtak fel 1908. szeptember 2-án 9 óra 30 perckor ezzel a szöveggel: *Juhász itt van. Testületünk eddig két tanszéket tölt be, negyediken párhuzamosítani egy tanerővel bírja a testület. Szülők felvilágosítása végett távirati értesítést kérek, részletes jelentésem ma megy. Novotny.*

2. szept. 1908

TÁVIRAT.

Lapszám: **94**

Vezeték száma: *Költősziget Takács*

A kézbesítései kiadottai:

100 óra hó

..... óra perc.....

Teljesítés: *Hűlés*

Távírhívattal: *Hűlés*

Továbbhívta:

Vezeték hó óra perc nap

Hivatalos megjegyzések:

A. Levél száma	Iskolai hivatal	postai szám	óra	perc	díjazt	ho	óra	perc	napok
<i>Magyarország</i>		<i>115</i>	<i>9</i>	<i>30</i>					

Juhász itt van. Testületünk eddig két tanszéket tölt be, negyediken párhuzamosítani egy tanerővel bírja a testület. Szülők felvilágosítása végett távirati értesítést kérek, részletes jelentésem ma megy.

Novotny

Az alábbi rövidítések magyarázata:

== D == Budapest.	== ND == Tiszvári telephely.	== XPT == Kiskőrös központi hivatal.	== J == Jászapáti központi hivatal.
== ZPP == Válasz központi hivatal.	== PCD == Pécs központi hivatal.	== ZPP == Kiskőrös központi hivatal.	== TR == Tiszvári telephely.
== ZPP == Válasz központi hivatal.	== PCD == Pécs központi hivatal.	== ZPP == Kiskőrös központi hivatal.	== GP == Győr központi hivatal.
== ZPP == Válasz központi hivatal.	== PCD == Pécs központi hivatal.	== ZPP == Kiskőrös központi hivatal.	== GP == Győr központi hivatal.
== TC == Tiszvári telephely.	== PCD == Pécs központi hivatal.	== ZPP == Kiskőrös központi hivatal.	== GP == Győr központi hivatal.

6. melléklet: Novotny igazgató távirata

Ez a távirat is bizonyítja, hogy a váradi premontreiek mennyire kívártak és számítottak Juhász Gyulára. Megérkezésével kezdte az igazgató a tantestületet szervezni és kissé késett is az erről szóló jelentés a prépostnak. Takács Menyhért prépost egy nagyon rendszerető, pontos és gondoskodó, de ugyanakkor szigorú elöljáró volt. Más megnyilatkozásaiból tudjuk, hogy az effajta önkényeskedést, amit a költő is tanúsított 1908 tanév kezdetén, nem vette jó néven és nehezen is tolerálta, különösen a prelatúra legnépesebb iskolájában!

Ebben az időben a Jászóvári Premontrei Kanonokrend egy prelatúrába egyesített három prépostságának (Váradhegyfok, Jászó, Lelesz) három gimnáziuma volt: Rozsnyón 254 diákkal, Kassán 501 diákkal, Nagyváradon 631 diákkal.

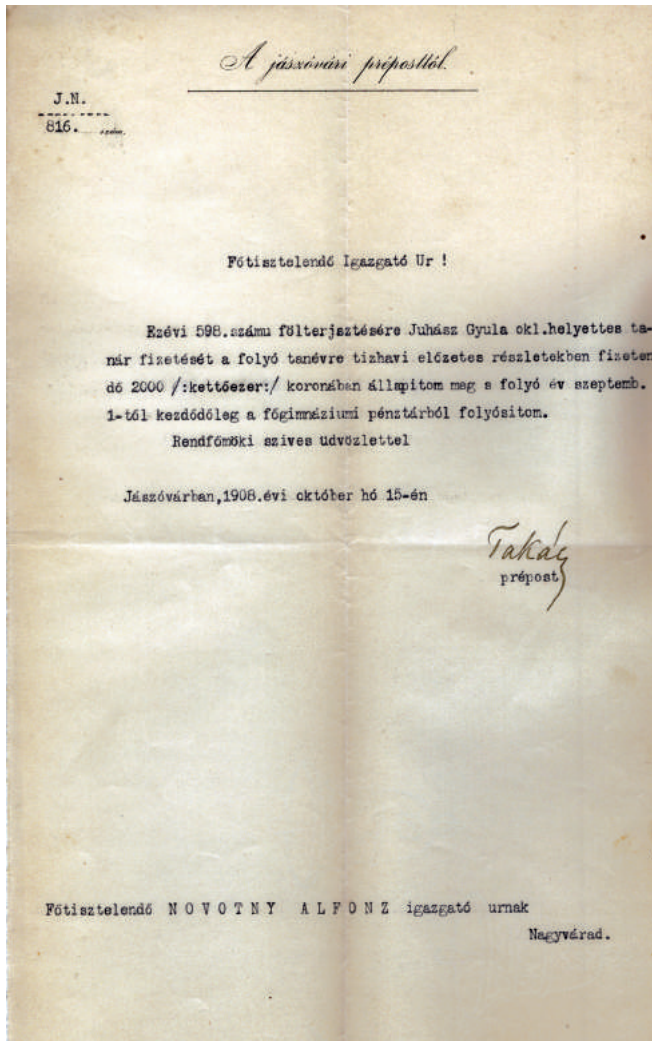
Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Diósszilágyi Ibolya nem tudott ezekről a levéltári anyagokról, tehát a legjobb szándékkal feltételezte, amit könyvében leírt. Viszont a ténszerűség az ellenkezőjét mutatja.

JUHÁSZ GYULA TANÁRI DÍJAZÁSA A NAGYVÁRADI PREMONTREI FŐGIMNÁZIUMBAN

Diósszilágyi Ibolya művében Juhász Gyula szociális érzékenységéről értekezve többek között ezt írja: „A tanári javadalmazás kérdése is nagyon foglalkoztatta. Mint helyettes tanár az államhoz végleges állásért folyamodó kérelmeiben éhbérnek nevezte a papi gimnáziumban kapott fizetést; ez az éhenhaláshoz sok, a megélhetéshez kevés. Helyettesként havi 66 forintot kapott; azaz százharminckét koronát; mikor az államhoz került, 110 forint lett a fizetése. Ha tekintetbe vesszük, hogy egy verséért ekkoriban 10 forintot kapott, valóban kevés a helyettes tanári járadék.”⁵

A monográfia író nem határozza meg, hogy melyik papi gimnáziumban volt ennyi a fizetése. A nagyváradi rendfőnöki levéltárban viszont konkrét adatok vannak a költő javadalmazásáról. Takács prépost 1908 október 15-én kelt 816 iktatószámú levele rendelkezik a díjazásról, ekképpen ír az igazgatónak: *Ezévi 598. számú fölterjesztésére Juhász Gyula okl. helyettes tanár fizetését a folyó tanévre tízhavi előzetes részletekben fizetendő 2000 (kettőezer) koronában állapítom meg s folyó év szeptember 1-től kezdődőleg a főgimnáziumi pénztárból folyósítom (...)*

5 F. Diósszilágyi Ibolya: *Költő a Holnap Városában*, 56. old. Literátor, 1994.

7. melléklet: Takács prépost 816/1908. október 15-i levele

Az igazgatóhoz írt 844 számú 1908 október 29-i keltezésű levelében ezt újra megerősíti. Hogy ez a 2000 korona mennyire sok vagy kevés, nehéz megállapítani több mint száz év távlatából. Viszonyítási alapként álljon itt egy másik levéltári dokumentum, amely tételesen felsorolja a nagyváradai főgimnáziumban tanító 18 premontrei tanár illetményének a prépost által meghatározott összegét 1911 szeptember 15-i keltezéssel. Tehát Juhász Gyula távozása utáni állapotról van szó.

J. N. A járási préposttól.

726. sz.

A pnn. tanács fel. felméréséről

Nagyvárad.

A városi tanács személyzetének illetményeit az 1911. okt. -tól 1912. sept. 30. közötti időre állapítom meg, s egyúttal a központi főosztályok kintalányairól.

Szám	Név és hivatal	Érték	Állásidő Érték	Összesen	Érték százalék
1.	Szmetka Ödön, házfőnök-igazgató	1600	320	1920	25.
2.	Klota Miksa, rendszeres tanár	1200	400	1600	35.
3.	Károly József de., " "	1200	400	1600	32.
4.	Pász Sándor de., " "	1200	240	1440	23.
5.	Vicz László, " "	1200	240	1440	22.
6.	Bekes Boldizsár, " "	1200	180	1380	18.
7.	Köcskös Károly, " "	1200	180	1380	15.
8.	Erményi Gilbert, " "	1200	120	1320	10.
9.	Szilágyi István, " "	1200	60	1260	8.
10.	Lelek Bertalan, " "	1200	60	1260	8.
11.	Labancz György, " "	1200	60	1260	7.
12.	Reichmann Béla, " "	1200	60	1260	6.
13.	Tajtsó Ottó, " "	1200	-	1200	4.
14.	Kovács Károly, hittanár	1200	-	1200	4.
15.	Mayer József, hittanár	800	-	800	4.
16.	Laciny János, rendszeres tanár	1200	-	1200	3.
17.	Székely György, " "	1200	-	1200	3.
18.	Kravjanszky Mór, próbaéves tanár	600	-	600	-
	Összesen	21000	2320	23320	-

Jarási, 1911. sept. 15.

Takács
prépost

8. melléklet: Takács prépost 726/1911. szeptember 15-i határozata az illetményekről

Megfigyelhető, hogy Szmetka Ödön házfőnök-igazgató, betöltött 25 szolgálati év után 1920 korona illetményre jogosult. Juhász Gyula mint helyettes tanár, már három évvel ezelőtt 2000 koronát kapott, többet mint az igazgató 1911-ben. A listán az utolsó helyen Kravjanszky Mór próbaéves tanár csak 600 koronát kapott. Úgy értékelhetjük, hogy Juhász Gyula a kor körülményeihez képest tisztességes javadalmazást kapott, annak ellenére, hogy esetleg kevesellte ezt az összeget és éhbérnek tekintette.

1911 KIHÍVÁSAI

Ezek a kihívások legmélyebben a Jászóvári Premontrei Kanonokrend legfőbb előjáróját a prépost-prelátus személyét érintették. Dr. Takács F. Menyhért az amúgy is sok energiát felemészítő ügyviteli bajok és feladatok mellett két nagy problémával kellett még szembenézzen: a szabadelvűség eszmevilágának beszüremkedésével a fiatalabb rendi tanárok körében, valamint a prépostok örökös keserves keresztjével, vagyis a megelőlegezett rendfőnöki bizalom, a rendtársakba befektetett szellemi tőke és a rend által nyújtott anyagi valamint szellemi lehetőségekkel való visszaélés a magasan képzett rendtagok részéről. A probléma legsúlyosabban a kassai tanári karban mutatkozott. Takács prépost, hogy a problémának elejét vegye és ki ne csússzon a kezéből, a 309. számú 1911 május 13-án kelt levelében, június 18-ra Jászóvárra rendeli az összes házfőnököt, gimnáziumi igazgatót és konvikтусi kormányzót, hogy a rend személyzeti ügyeit megtárgyalják. A tanácskozásról nincs Váradon semmilyen jegyzőkönyv, lehet, hogy titkos jellegű volt, de bizonyára szóba került a szabadkőművesség támadása az egyházi rend a papság és az egyházi oktatás ellen. Ezzel kapcsolatban ismert volt XIII. Leó pápa apostoli körlevele a szabadkőművességről a *Humanum Genus* kezdetű, amelyet 1884. április 20-án adott ki. Az apostoli körlevél két ízben is idézi Szent Ágoston műveit, aki a premontrei szabályzott kanonokok regulaadó atyja. A második idézet Szt. Ágoston CXXVII-ik jelzésű leveléből ma is roppant aktualitással bír: Ámde, mondja Szent Ágoston, sokan azért vélik vagy akarják elhítenni, hogy a keresztény tan a közjót elő nem mozdítja, mert nem akarják, hogy ennek erős alapján nyugodjék az állam, hanem inkább a gonosz tettek büntetlenségén!

Érdeemes még idézni néhány passzust az apostoli körlevélből, ami kötelező erővel hatott a premontrei iskolák szellemi életére is, és amit egyébként a világ katolikus püspökeinek írt. *Több elődünk immár (írja XIII. Leó pápa) sokszor kimondta, hogy aki katolikus hitét és lelkének üdvét szíven viseli, semmi szín alatt sem lehet tagja e társulatnak. Ne csaljon meg senkit a szabadkőművesek csalfa hírneve, mert ha úgy látszik is, hogy nem kívánnak olyasmit, ami a vallás és erkölcs szentségével ellenkezik, mégis mivel a társulat egész lényege és célja bűnös és gonosz, velük társulni, terveiket előmozdítani semmi szín alatt nem szabad. (...)*

Negyedszer, hogy céljainkat annál könnyebben elérjük, kiváltképpen kegyeletes gondjaitokba ajánljuk a fiatal nemzedéket, a társadalom reményét. A legfőbb súlyt ennek tanítására fektessétek; soha ne véljétek elegendőnek az örökösödést, hogy az ifjúság azon iskolákba ne járjon, melyekben őket a titkos társulatok mételyes szelétől féltetni kell. Szülők, hitoktatók, lelkészek a keresztény tanítás alkalmával intsek, figyelmeztessék a gyermekeket és tanítványokat, hogy milyen kárhozatos társulatok ezek, hogy idejekorán megismerjék az álnok és ezerféle fogásokat, melyeket használnak, hogy az embereket törbe ejtsék. Sőt, akiknek kötelességük az ifjúságot a szentségek fölveteléhez előkészíteni, jól teszik, ha a gondjaikra bízott ifjakkal megfogadtatják, hogy szüleik tudta és akarata, lelkipásztoruk felszólítása s gyóntatójuk tanácsa nélkül, soha semmi-féle társulatba nem lépnek.

Takács Menyhért prépost ezen kitételek fényében, igyekezett a katolicizmust konventjeiben és intézeteiben fenntartani, és a szabadkőműves eszméket távol tartani. Mivel sejtette és valamennyire érzékelte, hogy baj van, a házfőnök-igazgatókat utasításokkal látta el a szóban forgó rendtársak megfigyelmezésére. Bár nem kételkedett utasításainak véghezvitelében, mégis a kívánt eredményt nem tudta elérni. Ezért a fent említett tanácskozás végeredménye a 484-es számú 1911. június 29-én kelt rendelet, amelyben az áthelyezések sorozatát eszközli. Az előljárókat „felfele buktatással” áthelyezi: Novotny S. Alfonz a váradi igazgatóságából a budapesti Norbertinum kormányzói székébe kerül. Szmekta Ödön kassai igazgató, aki egyébként váradi származású, átjön Váradra az igazgatói székbe. Kassára új igazgató kerül Karsai Ervin személyében. A tanári kar tagjait, különösen a kassait áthelyezi és újakat nevez ki oda.

Úgy látszik, hogy óvintézkedéseivel sem érte el teljes célját, ugyanis 699. számú 1911. szeptember 12-én kelt leiratában adja tudtul Kundt Ernő rendi áldozópap, kassai főgimnáziumi tanár rendből való kilépését. Ennek okáról a következőket írja:

Hogy a hitehagyott rendi tag szentségtörő cselekedetének mi volt a közvetlen oka, arról ezideig tudomásom nincsen, de annyi bizonyos, hogy a távolabbi és igazi ok a nevezettnek hitbeli eltévelyedésében, valláserkölcsei érzületének teljes ellazulásában, papi lelkiismeretének kialvásában s a világi hiúság követésétől megzavart lelkületében kerekendő. Tettéért Isten előtt lesz felelős. Szeretett rendünknek kiszámíthatatlan erkölcsi kárt okozott; az ellenségnek ádáz örömet, nekünk szégyent, a katolikus hívő lelkeknek keserű csalódást és megbotránkozást. De legnagyobb kárt okozott azáltal, hogy a katolikus ifjúságot tiszta hithűségében, keresztény erkölcsében sértette és botránkoztatta meg. Ha tudta volna mit cselekszik, bizonyára nem cselekedte volna! (...)

Kundt József Ernő mecenzéfi születésű német-cipszer származású rendtagot, a rend a londoni egyetemen képezte, ahol angol nyelv és irodalomból diplomát szerzett. Oly kiválóan elsajátította az angol nyelvet, hogy Kassán nem csak a premontrei főgimnázium, hanem a főreál iskola nyelvtanára is volt. Kilépésekor 32 éves. Tehát egy fiatal, magasan képzett rendtárs elvesztéséről van szó, aki visszaélt rendfőnöke bizalmával és a rend nyújtotta tanulmányi és munkalehetőséggel. Az idézett préposti leiratról kiviláglik, hogy magáévá tette a szabadelvű eszméket, melyek a katolikus hit és erkölcs ellen vannak, és amit a szabadkőművesek hirdetnek. Az ellenségnek tetteivel ádáz örömet, a rendnek pedig szégyent szerzett.

1911 december 7-én ismét érkezik a préposttól egy levél 976-os iktatószámmal, amely egy újabb kassai rendtárs kilépéséről ad hírt: *A kassai házfőnök-igazgató úr jelentéséből megdöbbenéssel vettem tudomásul, hogy Égly Károly rendi áldozópap a kassai rendháztól f. é. nov. 22-én önkéntesen eltávozott és Budapesten vállalt tanári állást. Nem fojthatom el ezen eljárás fölötti felháborodásomat... (...) A jóságos Isten kegyelme óvja meg szeretett rendünket hasonló csapásoktól!* – írja a prépost.

Égly Sándor Károly nagybányai születésű rendtag, aki gimnáziumi tanulmányait a Nagyvárad Premontrei Főgimnáziumban végezte. Jó tehetségű és aktív diák volt, a gimnáziumi önképzőkör titkárja és egyik hajtó motorja. Tantárgyaiban jól kép-

zett volt: biológiát, kémiát és fizikát tanított. Szaktudása miatt, Kassa város légszeszvilágításának műszaki ellenőre volt, valamint a Természettudományi Társulat és a Matematika-Fizika Társulat rendes tagja. Tehát egy értékesnek és jól képzettnak mondható premontrei, aki kilépésekor 37 éves volt.

Takács prépost levelében az ő kilépését is csapásként érte meg. Lám, még egy eset a rend nyújtotta szellemi javak és lehetőségekkel való visszaélésre. Ugyan kilépettként Égly Károlynak hogyan lett volna tanári állása Budapesten, ha előtte a premontrei rend nem taníttatta volna az egyetemen és nem adta volna meg a lehetőséget, hogy tanári diplomát szerezhessen? El tudjuk-e képzelni, hogy a prépostot az ilyen csapások folytán milyen nagy tépelődések és aggodalmak gyötörték az általa vezetett szerzetesrend jövője miatt?

De valójában mi történik? A katolikus oktatás ellehetetlenítése és az egyház kezéből való kicsavarása, az egyre erősödő és már a politikai erőt is megkaparintó szabadkőművesek részéről, azokkal az „álnok és ezerféle fogásokkal”, amelyekről XIII. Leó pápa beszél a püspökökhöz szóló apostoli körlevelében. Az alkalmazott technika az volt, hogy ki kell szedni a tehetséges, fiatalabb premontrei tanárokat a rendi keretből agyafúrt módszerekkel, hogy a rend jövőjét keresztbe törjék, a tanítást ellehetetlenítve.

De nem csak Kassán, hanem Váradon sem volt másképp. A Holnap mozgalomnak eszmei irányítója az a Várady Zsigmond volt, aki egyben a nagyváradi Szent László király nevét viselő szabadkőműves páholy nagymestere volt, aki a Holnapos mozgalmat tulajdonképpen a páholy holdudvarának szánta, ahol nem számított, hogy a tagok milyen világnézettel rendelkeznek, vagy milyen vallással. Juhász Gyulára is rácsaptak rögtön Váradra való megérkezése után, már február 16-án, tiszteletére a Rimanóczy vendéglőben díszvacsorát szervezve. Természetesen különbséget kell tenni a Holnap irodalmi társaság és a Holnap mozgalom között, az irodalmi társaság ez utóbbi részeként fogható fel, jobban mondva a magja, amiből keletkezett a mozgalom. Tulajdonképpen minden értelmiségit volt hivatott magába tömöríteni, de utána idővel úgy felduzzadt és felhígult, hogy lényegében magától szétesett.

Novotny S. Alfonz igazgató nagyon kényes helyzetben volt, hiszen a Holnaposok egy jó része, mind a váradi gimnázium egykori diákja volt (Emőd Tamás, Dutka Ákos stb...), nem tilthatta el ezektől Juhász Gyulát, mivelhogy a tanári kar jó kapcsolatot tartott fenn minden egykori diákjával. De Novotny igazgató békés ellenállása és a dolgok egyensúlyba tartása nem volt már sokáig tartható, hogy mégis sikerült ezt megvalósítani, annak köszönhető, hogy a váradi tanári karban Juhász Gyulán kívül nem volt más, aki a szabadkőművesekkel barátkozott volna. Természetes, hogy ezért Juhász Gyulát sokan nem jó szemmel nézték a premontreiek között, de mégis eltűrték, mert a barátkozását ezekkel a körökkel soha nem titokban csinálta. Ugyanakkor a tanári testület mindig elhatárolta magát a költő intrikákba keveredő közszereplésétől, a Holnaposokkal való veszekedésétől, egyáltalán az iskolán kívüli életétől.

Az 1910-1911-es tanév végén a Darwin-kör, a szabad gondolkodás magyarországi

egyesületének nagyváradi fiókja, szellemi támadást intéz a nagyváradi premontrei iskola ellen, felhívásokkal zaklatva az érettségiző diákságot. A gimnázium értesítője a *Valláserkölcsei és fegyelmi állapot* című fejezetében megfelelő felvezetéssel leközi a Darwin-kör orcátlan felhívását:

„Az iskolának főcélja: az ifjúságot az életre előkészíteni; még pedig úgy, hogy ennek különféle küzdelmei között helyét mindig becsülettel megállhassa s itt a földön, majdan a síron túl is boldog lehessen. A szív nemessége, a jellem szilárdsága képesíti elsősorban az embert arra, hogy jó- és balsorsban egyaránt tántoríthatatlan maradjon. De a szívet nemesíteni, a jellemet kialakítani, megacélozni csupán valláserkölcsei alapon lehetséges! Ezért tekintettük hivatásunk főfeladatának, hogy a gondjainkra bízott ifjakat valláserkölcösen neveljük. Minden alkalmat s eszközt felhasználtunk, hogy a fiatal lelkeket megismertessük boldogságuk forrásával: az Istennel; hogy bennük nyugodt harmóniát teremtsünk, amennyiben eszük a hit révén, akarattuk pedig az erkölcs révén meghódol a Teremtő előtt. Szomorú valóság, hogy korunkban a hamis művelődés a haladás (!) nevében az embert épen függetleníteni szeretné Alkotójának uralma alól s ezzel egyszersmind az egész erkölcsi rendet romba akarná dönteni. Kettőzött kötelesség háramlik tehát most az iskolára is, hogy az észszerű hitet és az erkölcsöt, az egyén jólétének és a társadalom fennállásának nélkülözhetetlen alapjait, már az ifjúságban rendíthetetlen kösziklává edze, hogy későbbi éveiben a támadások viharainak sikeresen ellenállhasson.

Az életbe kilépő ifjainkat – fájdalommal és a legnagyobb felháborodással közöljük – egyes elemek már akkor megrohanják, amikor azok véglegesen még el sem hagyták az intézetet és minősíthetetlen hangú felhívásokkal szeretnék őket hálójukba keríteni! A szülők és végzett növendékeink megbotránkozással olvasták azt a lapot, amelyet pl. a „Darwin-Kör, a szabadgondolkodás magyarországi egyesületének nagyváradi fiókja” rögtön a szóbeli érettségi vizsgálatok után szétküldött. Az efféle köröknek a működését a legilletékesebb személyeknek szíves figyelmébe ajánlva, urbi et orbi itt adjuk megismerhetés végett a felhívást a maga egészében:

Kedves Barátunk!

Alig pár órája, hogy elhagytad a középiskolát és kiléptél az életbe, amelyben ezután helyet keressz magadnak. Nyolc esztendőn keresztül sokszor érezted az iskola súlyát s várva-vártad ezt a megváltó pillanatot: ösztönöd súgta, hogy nyolc esztendőn keresztül rab voltál. Azt hitted, hogy az iskola elavult külsőségei tettek rabbá, - de hidd el nekünk, még inkább rabja volt a lelked egy nagyrészében holt világfelfogásnak, amely az egész középiskolai oktatásra rányomja a maga maradiságának a bélyegét.

Mert a modern kutatás és gondolkodás legnagyobbyszerű eredményeit és az ezeken felépülő tudományos világfelfogás alapjait elhallgatta előtted az egyház és az uralkodó osztályok iskolai nevelése. Természeténél fogva kritizáló gondolkodásodat értelmetlen vallási tanítással rongálta; tudásvágyadat holt és haszontalan „tudományokkal” próbálta kielégíteni; erkölcsi nevelése arra irányult, hogy az adott és megszokott helyzetekkel megalkuvóvá tegyen.

Fájdalom, egyik-másik társadon fogott ez a szomoru középiskolai nevelés, s ezek most beállnak abba a táborba, amely nem akarja vagy elnyomorított képességei folytán nem is tudja felismerni az igazságot – s ennél fogva esküdt ellensége mindennek, ami új, ami haladást jelent s ami az emberiségnek javára szolgál.

De mi reméljük, hogy Te nem vagy azok közül való. Reméljük, le tudsz számolni az évszázados vallási és társadalmi előítéletekkel s képes leszel az ezektől ment, szabad gondolkodásra. Reméljük, hogy szükségét érzed annak, hogy megismerd az igazi tudományok tanításait, a gazdasági, erkölcsi, szellemi életnek korszerű szemlélését s az ezekből sarjadzó modern világfelfogást.

Ha igen: csatlakozz hozzánk (vagy ha Budapesten folytatod tanulmányaidat, az ot-tani Galilei-körhöz), hogy körünkben megismerd mindazt, amit a középiskola eltaga-dott vagy elhallgatott előled.

*Baráti üdvözlettel
A DARWIN-KÖR.”⁶*

A Darwin-kör szabadkőműveseinek ez a megmozdulása is mutatja azt a szellemi harcot, amit egy egyházi gimnáziumnak, jelen esetben a nagyváradi premontreinek kellett lefolytatnia, amiben jelen kellett legyen Juhász Gyula is, ha passzívan is.

Tauszik H.-József Alajosnak a közlése szerint, aki a gimnázium egykori diákja, majd premontreiként utolsó igazgatója volt, Juhász Gyula távozása az 1911-es tan-év végén a gimnáziumi viszonylatban csendes volt, harag és sértődés mentes, annak ellenére, hogy a monográfia megörökít egy beszélgetést Franyó Zoltánnal a Kispipa fogadóban, poharazgatás közben, a költő elégedetlenségéről: „Nem akar „elposványo-sodni a kisváros iszapjában”; az iskola rendi tanáraiból is elege volt, rossz néven veszik holnapos tevékenységét... Csak úgy dőlt belőle a panasz, az elkeseredés, pedig költőileg sikerei csúcán állt, két holnapos kötet, két színházi bemutató volt mögötte.”⁷

JUHÁSZ GYULA EMLÉKTÁBLÁJA A NAGYVÁRADI PREMONTREI „PÁZMÁNY PÉTER” FÖGIMNÁZIUM LÉPCSŐHÁZÁBAN

F. Diósszilágyi Ibolya műve végén függelékben közöl egy jegyzetet *Juhász Gyula emlékének ápolása Nagyváradon* címmel,⁸ amelyben kijavítja a költőről megjelent közléseket és írásokat, lexikon-címzavakat. Beszámol továbbá a Juhász Gyula nevét viselő utca felavatásáról, annak megelőző körülményeiről. Többek között a Szigligeti Társaság 1942-ben szervezett emlékünnepeiről is, és annak műsoráról, amelynek bevételéből szeretné a társaság a költő emléktáblájának a kivitelezését finanszírozni.

Utána felsorolja az 1957-1993 között megtartott megemlékezéseket. Érdekes módon az író névjezete nem tesz említést az emléktábla felavatásáról.

⁶ A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Nagyváradi Főgimnáziumának Értesítője az 1910-1911 iskola-évről, 35-36. old. Nagyvárad, Nagyvárad Nyomda – és Újságvállalat, 1911.

⁷ F. Diósszilágyi Ibolya: *Költő a Holnap Városában*, 174. old. Literator, 1994.

⁸ F. Diósszilágyi Ibolya: *Költő a Holnap Városában*, 285-288. old. Literator, 1994.

9. melléklet: Juhász Gyula emléktáblája az egykori Nagyváradi Premontrei Főgimnázium lépcsőházában, ma Mihai Eminescu Nemzeti Kollégium

Az emléktábla avatásáról említést találunk néhány sorban a gimnázium 1942-1943-as Évkönyvében: (1943) Március 7. Juhász Gyula emléktáblájának a leleplezése az intézet lépcsőházában. Az emléktábla a Szigligeti Társaság ajándéka. Az író érdemeit méltatta az igazgató (értendő alatta Dr. Oszvald Ferenc Arisztid). Szerepeltek: Lothringer, Kondor, Sík, Keszthelyi szavalattal, koszorú elhelyezéssel. Énekelték a többi között Juhász Gyula „Testamentum” c. darabját az intézet énektanárának, Vidor Józsefnek megzenésítésében és vezényletével.⁹

Ez a kis híradás is mutatja, hogy egykori gimnáziumában, ahol a költő tanított, halála után is kegyelettel ápolták emlékét. Azóta a Holnaposoknak köztéri szobruk van a nagyváradi főutca mentén.

*Fejes Rudolf Anzelm O. Praem.
apát, prépost-prelátus
Váradhegyfoki Premontrei Prépostság*

⁹ A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Nagyváradi Pázmány Péter Gimnáziumának Évkönyve az 1942-1943 iskolai évről, 12. old. Kiadó az Iskola Igazgatósága, Nagyvárád, 1943.